

Тема 5. Дедуктивні умовиводи

5.1. Загальна характеристика умовиводу

5.2. Безпосередні умовиводи

5.3. Дедуктивний умовивід. Категоричний силізізм і основні його правила

5.4. Індуктивний умовивід

5.5. Роль і місце умовиводу при кваліфікації злочину

Ключові терміни та поняття: умовивід, дедуктивний і індуктивний умовиводи; вихідне, вивідне та обґрунтовуюче знання; безпосередній і опосередкований умовивід; засновок, висновок, зв'язка; істинний засновок, істинний висновок.

5.1. Загальна характеристика умовиводу

Третьою формою мислення є *умовивід*. Умовивід є найскладнішою формою мислення, яка включає в себе і поняття, і судження. Ця форма мислення здатна не тільки відображати відоме знання, а й творити нове, до сих пір не відоме на основі відомого.

Завданням умовиводу є виведення нового судження, яке несе невідоме досі знання, зі суджень, які містять у собі відоме знання. Прикладами умовиводів є: «Сократ – людина. Усі люди смертні. Отже, Сократ – смертний», «Усі люди народжуються. Отже, дехто з тих, хто народжується, є людьми» тощо.

Умовиводи, як і інші форми мислення, характеризуються своїми **матерією і формою**. *Матерією умовиводу* є його складники, тобто судження, які містяться в цьому умовиводі. Умовивід складається з кількох складників-суджень: засновоків і висновку. Судження, які входять до складу умовиводу і містять уже відому інформацію, називають *засновками* (лат. Premise).

Умовивід за своєю формою схожий до складного умовного судження. При перетворенні умовиводу в умовне судження його засновки трансформуються в **антецедент**, а висновок – у **консеквент**.

Умовиводи поділяють на безпосередні та опосередковані. *Безпосередніми умовиводами* називають такі, які складаються з одного засновку та висновку. Безпосередні умовиводи також називають операціями над судженнями, оскільки їх висновок є перетворенням засновку. Наприклад, в умовиводі «Усі квадрати є прямокутниками. Отже, деякі прямокутники є квадратами» присутній тільки один засновок і висновок, який є трансформацією засновку. *Опосередкованими умовиводами* називають такі, які містять більше одного засновку та виводять висновок на основі поєднання термінів цих двох суджень-засновків. Наприклад, умовивід «Квадрати є прямокутниками. Прямокутники є геометричними фігурами. Отже, квадрати є геометричними фігурами» є опосередкованим, оскільки воно об'єднує два судження-засновки.

Опосередковані умовиводи поділяють на **дедуктивні**, **індуктивні** та **аналогії**.

Основною характеристикою умовиводу є його *правильність*. Умовивід, у якому ці правила дотримані, називають правильним. Якщо ж в умовиводі порушено формальні правила, то такий умовивід є неправильним.

5.2. Безпосередні умовиводи

Безпосередніми називають умовиводи, в яких висновок слідує з одного засновку. Істинність висновку в даному випадку залежить від істинності засновку, в якому розрізняють суб'єкт і предикат. Засновок і висновок пов'язані відношенням логічного слідування. Виділяють три способи утворення безпосередніх умовиводів: перетворення, обернення, протиставлення предикату.

Перетворення (лат. *obversio*) полягає в тому, що у висновку якість зв'язки судження змінюється на протилежну. При цьому зміст судження-засновку не змінюється, для чого необхідно змінити предикат. Предикат у висновку є поняттям, що суперечить предикату засновку.

При оберненні (лат. *conversio*) – суб'єкт і предикат міняють місцями.

Протиставлення предикату – це спосіб утворення безпосередніх суджень, який є поєднанням перетворення з оберненням. Спочатку відбувається перетворення засновку, а потім його обернення.

Судження І не підлягає протиставленню предикату, оскільки після перетворення ми отримали би судження О, яке потім треба було би обернути. Вище було обґрунтовано, чому судження О не підлягає оберненню.

Різновидом безпосередніх умовиводів можуть бути виводи із суджень за схемою «логічний квадрат». Ці відношення за характеристикою істинності розглядалися в темі 4. Вихідне судження в цьому випадку постає як засновок, а друге судження, істинність якого визначається залежно від його положення на схемі, як висновок умовиводу. Необхідною умовою коректності таких умовиводів, як і безпосередніх умовиводів загалом, є ідентичний зміст термінів у засновку і висновку.

5.3. Дедуктивний умовивід. Категоричний силогізм і основні його правила

Окрім безпосередніх умовиводів важливу роль у формально-логічному мисленні відіграють *опосередковані умовиводи*, які складаються з кількох засновків і висновку.

Опосередковані умовиводи розділяють на дедуктивні, індуктивні та аналогії. *Деду́кція* – у широкому значенні слова, у методології пізнання – це, як говорить саме слово (лат. deductio – виведення), виведення нового невідомого знання з іншого, вже відомого. У логіці дедуктивним умовиводом називають такий умовивід, у якому із судження, яке розкриває характеристику родового поняття, та із судження, яке включає видове поняття в обсяг родового, виводиться ознака видового поняття. **Дедуктивні умовиводи** розділяють на **категоричні, розділові та умовні**. *Категоричний умовивід* – це умовивід, засновки і висновок якого є категоричними судженнями. Основною формою опосередкованого дедуктивного категоричного умовиводу є *силогізм*, тобто умовивід, у якому присутні три категоричні судження: два засновки та висновок.

Розрізняють **більший і менший засновки** силогізму. Одне з понять більшого засновку є родовим поняттям щодо суб'єкта меншого засновку. Інше поняття більшого засновку виражає ознаку, якою характеризується суб'єкт висновку. Одне з понять меншого засновку тотожне одному з понять більшого засновку і служить засобом поєднання двох засновків.

У силогізмі також присутні **три терміни**, тобто поняття, якими оперує міркування при побудові силогізму. Кожен з цих термінів повторюється в силогізмі двічі. Два з них неодмінно присутні у висновку. Третій термін, який прийнято називати *середнім терміном* і у формулах позначати латинською літерою «М» (від лат. terminus medium – середній термін), присутній у двох засновках.

Силогізм базується на трьох *аксіомах*, які уможливають міркування:

1. *Те, що належить роду, належить також виду та індивіду;*
2. *Ознака ознаки речі є ознакою самої речі;*
3. *Усе, що стверджується (або заперечується) стосовно певної множини предметів, стверджується (або заперечується) стосовно будь-якого предмета, який входить до цієї множини.*

У побудові силогізму необхідно дотримуватися низки правил, порушення яких призводить до хибного міркування. Розрізняють правила термінів і правила щодо засновків силогізму.

Силогізм може мати різні структури, які обумовлюється розміщенням середнього терміна в кожному із засновків. Оскільки засновків є два і в кожному з них середній термін може займати одне із двох місць (суб'єкт або предикат), то силогізм може мати чотири види структури, які називають **фігурами силогізму**.

Кожна фігура силогізму може мати різні види залежно від кількісних і якісних характеристик суджень, які до неї входять. Ці види називають **модусами силогізму**. На загал, чотири фігури можуть мати **64 модуси**.

5.4. Індуктивний умовивід

Індуктивні умовиводи базуються на русі думки, протилежному від дедукції. Індукція (лат. inductio – наведення) в широкому смислі слова – це спосіб мислення, за якого думка наводиться на якесь загальне правило, що поширюється на всі одиничні предмети даного класу, тобто ми рухаємося у мисленні від одиничного до загального, від менш загального до більш загального.

Індуктивним називається умовивід, в якому з одиничних суджень-засновків отримуємо часткове або загальне судження-висновок. Зазвичай індуктивний умовивід прийнято більш лаконічно іменувати індукцією.

Розрізняють два види індукції: *повну* і *неповну*.

Повною є індукція, у висновку якої йдеться лише про ті випадки, про які говорилося у засновках. Висновок робиться на основі дослідження всіх предметів даного класу. Деякі логіки вважають таку індукцію демонстративним умовиводом, або індуктивним силогізмом, оскільки в ньому висновок слідує із засновків з необхідністю. Суть його полягає в такому: якщо якась властивість належить більшому предметові даного виду, то вона необхідно наявна в меншого предмета того ж виду.

Виділяють такі види неповної індукції: *популярна, наукова* і *заснована на знанні причинних зв'язків між предметами та явищами*.

Популярна індукція – це неповна індукція, при якій, знаючи, що деякі спостережувані предмети мають одну й ту ж ознаку, робимо висновок, що всі предмети даного класу мають цю ознаку. Правомірність такого умовиводу заснована на припущенні, що речам властиві постійні, стабільні ознаки.

Наукова індукція заснована на принципі відбору досліджуваних об'єктів. Замість простого переліку типових випадків, як у популярній індукції, тут дослідження здійснюється за певним планом. Кожний окремий випадок аналізують, виділяють суттєві ознаки, а всі випадкові, несуттєві ознаки відкидають. У висновках таких умовиводів суттєві ознаки пов'язують з іншими узагальненнями.

Індукція, *заснована на знанні причинних зв'язків, є різновидом наукової індукції*. На її основі розроблено ряд ефективних методів наукового дослідження. Зокрема: методи єдиної схожості, єдиної різниці тощо.

5.5. Роль і місце умовиводу при кваліфікації злочину

У процесі кваліфікації злочинів та інших юридичних оцінок здійснюють певні умовиводи про юридичну, зокрема кримінально-правову, природу дій та окремих обставин.

Основними формами умовиводів є дедукція та індукція. Обидві вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.

У процесі юридичної кваліфікації здійснюється перехід від одного знання (початкового) до іншого (підсумкового). Таке підсумкове знання є результатом кваліфікації, тобто остаточною дум-

кою, у формі якої дається оцінка діянню. Тому з погляду логіки кваліфікація є висновком, представленим у вигляді простого категоричного силізму, де більша посилка містить знання про норму права, менша – про діяння, що кваліфікується, а у висновку встановлюється, що діяння підпадає (не підпадає) під ознаки закону.

Логічною основою кваліфікації злочину виступає дедуктивний умовивід.

Оскільки процедури встановлення фактичних обставин у кримінальному провадженні і їх юридична оцінка часто збігаються, то кваліфікацію злочинів правомірно аналізувати з погляду процесу і результату доказування, виділяючи в ній кримінально-процесуальну складову. Логічна сутність кваліфікації злочину полягає в тому, що дія яка кваліфікується (як окреме положення), ототожнюється з класом дій (як загальним положенням), які входять до поняття складу злочину, зазначеного у кримінально-правовій нормі; юридична оцінка складу злочину, а також всі пов'язані з нею наслідки поширюються на цю дію.

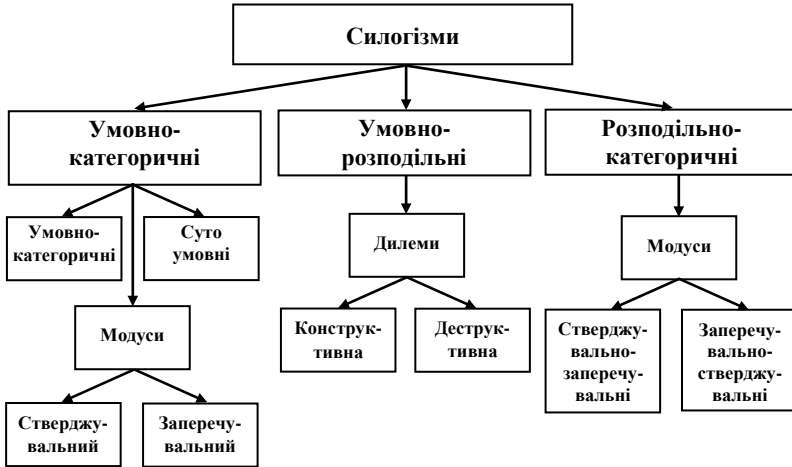
Наприклад, встановлено, що С. таємно заволодів чужим майном. Таємне викрадення чужого майна складає крадіжку, тобто злочин, передбачений ст. 185 КК України. Будуємо умовивід: «Оскільки таємне заволодіння чужим майном складає крадіжку, дія С. також є крадіжкою».

Питання 5.3

Силогізм має таку форму:

Усі люди є розумні Сократ є людиною	більший засновок менший засновок висновок
Отже, Сократ є розумний	

Суто умовний силлогізм

Формула силлогізму:

Якщо А, то В

Якщо В, то С

Отже, якщо А, то С

Стверджувальний модус

Формула модусу:

Якщо А, то В

А

Отже, В

Заперечувальний модус

Формула модусу:

Якщо А, то В

не В

Отже, не А

Стверджувально-заперечувальний модус

Формула модусу

S є P₁ або P₂, або P₃

S є P₁

Отже, S не є ні P₂, ні P₃

Заперечувально-стверджувальний модус

Формула модусу

S є P₁ або P₂, або P₃

S не є ні P₂, ні P₃

Отже, S є P₁

Силогізми

Суто умовний силогізм

Якщо А, то В
Якщо В, то С

Отже, якщо А, то С

Умово-категоричний силогізм

Стверджувальний модус

Якщо А, то В
А

Отже, В

Заперечувальний модус

Якщо А, то В
не В

Отже, не А

Розподільно-категоричний силогізм

Стверджувально-заперечувальний модус

Заперечувально-стверджувальний модус

Умовно розподільний силогізм

Конструктивна дилема

$S \in P_1 \text{ або } P_2 \text{ або } P_3$
 $S \in P_1$

Отже, $S \notin \text{ні } P_2, \text{ ні } P_3$

Якщо А, то В
Якщо С, то Д
Але або А, або С

Отже, або В, або Д

Деструктивна дилема

$S \in P_1 \text{ або } P_2 \text{ або } P_3$
 $S \notin \text{ні } P_2, \text{ ні } P_3$

Отже, $S \in P_1$

Якщо А є В, то А є
або С, або Д
А не є ні С, ні Д

Отже, А не є В

Правила побудови силогізмів	
Правила термінів	1. Термін, який є нерозділений у засновку, не може бути розділеним у висновку
	2. Середній термін неодмінно має бути розподілений принаймні в одному із засновків
	3. Кожен силогізм повинен мати три і тільки три терміни
Правила засновків	1. З двох заперечних засновків не можна зробити ніякого висновку
	2. З двох часткових засновків не можна зробити ніякого висновку
	3. Якщо один із засновків заперечний, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є заперечний
	4. Якщо один із засновків частковий, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є частковим
	5. Якщо обидва засновки стверджувальні, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є стверджувальним. 5. Якщо обидва засновки стверджувальні, то й висновок (якщо він взагалі можливий) теж є стверджувальним

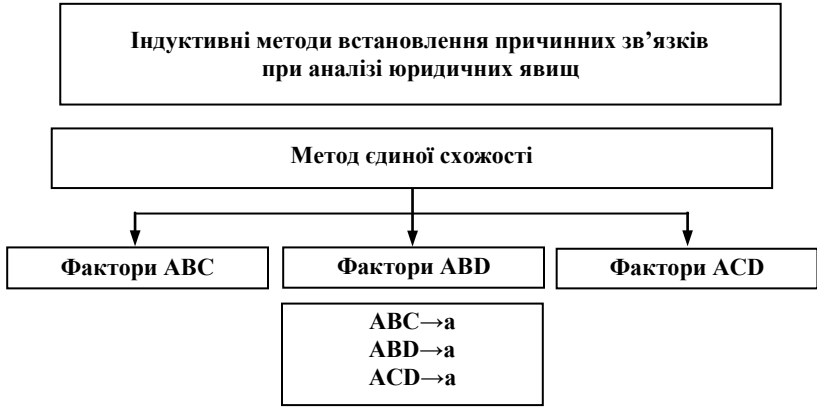
Схеми аксіоми (фігури) силогізму

1) Фігура 1	2) Фігура 2	3) Фігура 3	4) Фігура 4
M P	P M	M P	P M
S M	S M	M S	M S

Правила побудови та модуси силогізмів згідно з фігурами

Правила побудови силогізмів	Модуси	
Перша фігура	1. Менший засновок має бути стверджувальним	Barbara (AAA), Celarent (EAE), Darii (AII), Ferio (EIO).
	2. Більший засновок має бути загальним	
Друга фігура	1. Один із засновків має бути заперечним	Cesare (EAE), Camestres (AEE), Festino (EIO), Baroco (AOO).
	2. Більший засновок має бути загальним	
Третя фігура	1. Менший засновок має бути стверджувальним	Darapti (AAI), Disamis (IAI), Datisi (AII), Felapton (EAO), Bocardo (OAO).
	2. Висновок має бути частковим	

Четверта фігура	1. Якщо більший засновок стверджувальний, то менший має бути загальним	Bramantip (AAI), Camenes (AEE), Dimaris (IAI), Fesapo (EAO), Fresison (EIO).
	2. Якщо один із засновоків заперечний, то більший засновок має бути загальним	

Отже, причиною виникнення явища а є фактор А

Питання 5.4

Метод єдиної різниці

Випадки	Фактори	Явище, яке спостерігається
1	ABC	а
2	BC	–

Сполучений метод схожості і різниці

1 група випадків	Випадки	Фактори, що спостерігаються	Явище, яке досліджується
	1	ABC	a
	2	ADE	a
2 група випадків	Випадки	Фактори, що спостерігаються	Явище, яке досліджується
	1	BC	–
	2	DE	–

Метод супутніх змін

Отже, фактор А є причиною явища а

Метод залишків

Цей метод застосовується тоді, коли мають справи зі складними обставинами, які викликали складні наслідки. Причиною появи явища **abc** є вплив факторів **ABC**. Частина **ABC**. Частина **b** явища **abc** викликається фактором **B**. Частина **c** явища **abc** викликається фактором **C**. Отже, частина **a** явища **abc** перебуває у причинному зв'язку з фактором **A**. Суттєвою ознакою причинно-наслідкового зв'язку є послідовність причини і наслідку в часі. Наслідок виникає тільки після причини, коли причина досягнула певної стадії свого розвитку

Термін «індукція» – походить від лат. «inductio» і означає «наведення». У засновках індуктивних міркувань міститься знання про окремі предмети або групи (частини) предметів, у висновку знання про весь клас предметів.

«Індуктивне міркування» – це правдоподібне міркування, в якому здійснюють перехід від знання про окремі предмети або частину предметів певного класу до загального знання про весь клас предметів

І. В. Хоменко

